

Egey Emese

Nem mind szlovák, ami tót

A mai Magyarország térképén hat „Tót” előtagú településnevet találunk (Tótkomlós, Tótszentgyörgy, Tótszentmárton, Tótszerdahely, Tótújfalu, Tótvázsony.) A történelmi Magyarország területén természetesen ennél jóval többet, közel harmincat.¹

Csak olyan népnévből lett helységnév, amely nép eredetileg vagy betelepítés-beköltözés révén nem egy tömbben, hanem a magyarság közé ékelődve, szórványként jelent meg.² Esetünkben ezért gyakori, hogy ugyanaz a név a „Tót” előtag nélkül adott környék egy másik, magyar lakosságú falvának neve vagy éppen a megkülönböztetés érdekében ott a „Magyar” előtag. A 17. század előtt nem ritka, hogy maga a földrajzi név alapalakja szerepelt csak és a nemzetiségre-népcsoportra utaló kiegészítés csak később tapadt a településhez (pl. Tótszentmárton 1696 előtt Szentmárton volt). Vannak olyan falvak is, amelyek első okleveles említése már a mai névalak korabeli változatát őrizte meg, ilyen a Veszprém megyei Tótvázsony.³

Ha megnézzük, merre találhatóak ezek a községek, kiderül, hogy egyesek igen távol esnek egymástól, például a Békés megyei Tótkomlós, a Zala megyei Tótszerdahely, a Zólyom megyei Tótpelsőc, az Arad megyei Tótvárad.⁴ Hányatott történelmünket ismerve, nem lenne meglepő, ha talán nem is a természetes népmozgások, hanem a nagy vérvesztéssel járó háborúk, a tatárjárás vagy a török hódítás utáni tudatos betelepítések következményeként ugyanazt az etnikumot találnánk egészen más vidékeken. Ha azonban megvizsgáljuk ezeknek a településeknek és kiváltképpen lakosságuknak a történetét, kiderül, hogy nem mindig a szlovákok jelenlétéről, hanem többféle nemzetiség megletelepedéséről van szó.

A „Tót” előtagú falvak jelentős részét ugyanis nem szlovákok, hanem horvátok, szlovének lakták-lakják. „A tót eredetileg a szlávokat *általában* jelölte, majd pedig a magukat szlávoknak nevező népcsoportok (szlovének, szlavónok, szlovákok) megnevezésévé vált. További jelentésszűkülés eredményeképpen alakult ki a szó mai, csupán a szlovákokra vonatkozó értelme.”⁵ Gondoljunk csak Szlovákia szlovák nevére: Slovensko, amely szintén ezt az eredetet tükrözi. A különböző népek magukat gyakorta csak „embernek, valamely törzs tagjának” nevezték, a számukra érthetetlen nyelvet beszélő szomszéd népeket pedig „dadogónak, hadarónak, némának”.⁶

A Dráva és a Száva közti terület, illetve a Száva-menti részek neve ma Szlavónia, ám ennek a vidéknek a középkori magyar neve Tótország volt.⁷ Vas megye délnyugati csücskének, a Vend-vidéknek a dualizmus előtti elnevezése, a Tótság, szintén erre utal.⁸ Ezt támasztja alá az olyan dél-dunántúli településnevek sora is, mint pl. a Zala megyei Tótszerdahely, Tótszentmárton, a Somogy megyei Tótújfalu, Tótszentpál, amelyeket nem szlovákok, hanem horvátok laktak, akiket a török kiűzése után telepítettek ide az elnép-

1 tudomány és társadalom

telenedett falvak lakosságának pótlására. Nyilván akad kivétel is, ilyen a szintén somogyi Tótszentgyörgy, ahova „felvidéki tótok”, azaz szlovákok települtek. A helytörténet-írás még a 20. század elején is totként említi a délszláv etnikumot és az előbbi megkülönböztető kiegészítést használja a szlovákokra.⁹ Előfordul az is, hogy a betelepülők szülőföldjét, egy kisebb tájegységet nevez meg azonosításukra, így pl. szepességi tótok.

Hasonlóan szembeötlő a *Tót(h)* családnév elterjedtsége is Kárpát-medence szerte, olyan területeken is, ahol a szlovákság nem található meg.

Nem a *tót* szavunk átértelmeződése az egyetlen példa a magyarországi népnevek jelentésváltozására. Például az *olasz* és a vele azonos származású *oláh* szavunk horvát-szerb-szlovén-bolgár eredetű, a germán *walah/walh* („idegen, kelta”) alakra visszavezethető; eredetileg „román, latin, olasz”, vagy akár „görög keleti” jelentésekben volt használatos.¹⁰

Hazánk egyik, az 1993. évi LXXVII. törvény hatályba lépése óta önálló nemzetiségként elismert népcsoportja a ruszin etnikum. A 13. századtól a Kárpátok vonulatain belül megjelenő közösség sok megpróbáltatást megélt: az idők során azok az államok, amelyek területén előfordultak (a hajdani Magyar Királyság, a Lengyel Királyság, a Galíciai fejedelemség, az Osztrák–Magyar Monarchia, később ezek utódállamai, Csehszlovákia, majd a Szovjetunió, illetve Szlovákia, Ukrajna) nem mindig tekintették, olykor ma sem tekintik őket önálló etnikumnak, hanem hol oroszoknak, hol ukránnak. A történeti források jó néhány elnevezéssel illetik őket: oroszoknak, ruténeknek, kisoroszoknak, magyar-oroszoknak, kárpátoroszoknak, ruszácoknak, ruszinyácoknak, rusznyácoknak, uhro-ruszinoknak. Ők maguk a 19. századtól a rusznák és a ruszin népnevet használják.¹¹

Magyarország területén egyes 19. századi népszámlálási összeírásokban a ruszinok totként voltak feltüntetve,¹² amelynek egyenes következménye lett az 1945 utáni téves, de hivatalossá vált nézet, miszerint ők szlovákok. Nagy valószínűséggel ennek a tévedésnek nem csupán egyetlen oka van, nevezetesen, hogy a hivatkozott népszámlálási statisztikában említett térségek némelyikében, így pl. a Zemplén vármegyei Hegyközben, a kiegészítés után erősödött a szlovák nyelv térhódítása, nagyobb presztízse és a helyi nyelvváltozatok közelsége miatt,¹³ hanem a fent említett nyelvészeti tény ismeretének hiánya is, vagyis, hogy a *tót* népnév eredetileg – amikor ezek a régi összeírások is készültek – nem csak a mai szlovákságot jelentette. Ezért kell vitába szállnunk azon nézettel, amely szerint a magyarországi ruszinok önként választották a szlovák identitást 1945 után, mondván, ha nem lehetnek ruszinok, lesznek egy másik, közeli szláv nép tagjai.¹⁴

Tamás Edit történész-muzeológus szerint a Zemplén megyei komlóskai ruszinok körében az 1945 utáni csehszlovák–magyar lakosságcsere (szintén a téves és sok évtizedes etnikai besorolás következménye), a szlovákiai rokonkapcsolatok, az emlékezet-megőrzte Sáros megyei és felső-zempléni származás miatt 1990 után két évtized kellett ahhoz, mire sikerült ezt az összemosott ruszin-szlovák tudatot levetkőzni.¹⁵

A kérdést tovább árnyalja a nyelvi hovatartozás. Nyelvészetiileg a ruszint a keleti szláv nyelvek közé szokás sorolni, jelentős szlovák, magyar, lengyel eredetű szókinccsel, valamint a szókészlet speciális, az ószláv liturgikus szövegekből eredeztethető, illetve saját nyelvjárási rétegével. Egyesek önálló, ún. közép-szláv etnikumként és nyelvként tekintenek rájuk.¹⁶

Amint azt minden kisebbség esetében, különösen a szórványban élőknél megfigyelhetjük, az utóbbi évtizedekben politikai, szociológiai, demográfiai okokból felgyorsult az

asszimiláció, a nyelvvesztés, átmeneti esetben a felemás kétnyelvűség kialakulása (az anyanyelv otthoni konyhanyelvvé válik, az államnyelv kiszorítja az oktatásból, a közigazgatásból, az egészségügyből, a közéletből stb.) Nyelvi (és származási) besorolásuknál sokkal biztosabb támpontunk a ruszin népcsoport etnikai meghatározásánál vallási hovatartozásuk. Hasonlóan a moldvai csángókhöz, akik már nem feltétlenül, illetve többnyire már nem a magyar anyanyelv ismeretében, hanem római katolikus voltukban élnek meg magyarságukat, a ruszinok számára egyértelműen a görög katolikus vallás identitásuk egyik legfőbb hordozója. Tehát amikor egy népszámlálási statisztikában azt látjuk, hogy eredetileg – vagyis a 13. századot követően – ruszinok lakta vidék adott településén a görög katolikus „szlovákok/magyarok” aránya akár 90% fölött van, biztosra vehetjük, hogy ott ruszinokról van szó, még akkor is, ha a nyelvvesztés, az asszimiláció miatt Magyarországon már magyar vagy pl. a szlovákiai Eperjes környékén már szlovák anyanyelvűek.

Jegyzetek

¹ Írásomban nem foglalkozom azokkal a településnevekkel, amelyekben a „tót” kifejezés nem előtagként van jelen (pl. Lengyeltóti, Tahitótfalu stb.).

² Kálmán Béla: *A nevek világa*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1989.⁴ 148. o.

³ Tótvázsony község honlapján az első említés 1082-es; a török után ide német telepeselek érkeztek, de a név megmaradt.

⁴ Az 1920 előtti megyehatárokat figyelembe véve.

⁵ *Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete*. Főszerk.: Zaicz Gábor. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2006. 856. o.

⁶ Pl. a szláv nyelvekben és ennek révén a magyarban is: német „neme = néma”, míg ők maguk a „slovo = szó, beszéd” szó alapján azok, akikkel szót lehet érteni. Vö.: Kálmán Béla, i.m. 121. o.

⁷ *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*. Főszerk.: Kristó Gyula. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994. 650; 681–682. o.

⁸ Benczik Gyula: *Tótság és Órség. Két Vas megyei tájnév keletkezéstörténetéről*. = *Vasi Szemle*, 2010. 6. szám, 662–669. o.

⁹ Reiszig Ede: *Somogy vármegye községei*. In: *Somogy vármegye. Magyarország vármegyéi és városai*. Szerk.: Csánki Dezső. Budapest, é.n.; www.mek.oszk.hu/09500/09536

¹⁰ *Etimológiai szótár*, i.m. 585–586. o.

¹¹ A ruszinság négy különféle származtatását, az etnogenezisére vonatkozó eszméket és téveszméket S. Benedek András összegezte kutatásaiban. Vö.: S. Benedek András: *Eszmék és téveszmék. A ruszin etnogenezis története*. = *Kisebbségkutatás*, 2000. 4. szám, 645–657. o.

¹² Tamás Edit: *Bevezető gondolatok*. In: *Acta Regionis Rurum 4. Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Gödöllő*, 2010. 8. o.; Tamás Edit: *Dél-zempléni nemzetiségek a statisztikák tükrében*. In: *Dimenziók 2. Miskolc*, 1994. 49–66. o.

¹³ Popovics Tibor Miklós: *A magyarországi ruszinok identitásmegőrzési törekvései*. In: *Nemzeti és etnikai kisebbségek Magyarországon a 20. század végén*. Szerk.: Sisák Gábor. MTA Kisebbségkutatási Műhely – Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 202–215. o.

1 tudomány és társadalom

¹⁴ Hattinger-Klebasko Gábor: *A ruszinok*. In: *Tanulmányok a magyarországi bolgár, görög, lengyel, örmény, ruszin nemzetiség néprajzából*, 1. kötet. Szerk.: Eperjessy Ernő. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 1996. 167–176. o.

¹⁵ Tamás Edit: *Bevezető gondolatok*, i.m. 10–13. o.

¹⁶ Popovics Tibor Miklós, i.m.; S. Benedek András: i.m. 656. o.

Szenvedélyem, Velence